

Supilo i hrvatsko-srpski odnosi

LIVIA KARDUM*

Sažetak

Supilo, kao jedan od najznačajnijih hrvatskih političara, snažno je obilježio hrvatski politički život, jasno uočavajući bit političkih problema. Nakon što su propali njegovi pokušaji da se zajedničkom borbom Hrvata i Srba izbori za ujedinjenje i afirmaciju Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom u Austro-Ugarskoj, postao je jedan od najgorljivijih pobornika ujedinjenja svih Južnih Slavena u zajedničku državu. Ali isto tako je prvi uočio svu pogubnost velikosrpske politike za skladan politički život buduće južnoslavenske države, pa je istim žarom s kojim je ranije zagovarao ujedinjenje, započeo borbu protiv ujedinjenja i za samostalnost Hrvatske u nadi da će tako spasiti i njezin teritorijalni integritet i nacionalni identitet.

“Prvo i najglavnije je da budemo ljudi... Ako to nijesmo, naše pitanje ne će se nikad povoljno riješiti, a svaka naša politika bit će neodlučna, mlohava, bezuspješna. Hrvatsko pitanje ostat će za strani svijet utopijom, doklegod smo mi nesposobni da ga dostojno zastupamo... Upoznajmo Europu našim stvarima, predobijmo ju za našu misao, a kod kuće krieplimo se, osvježujemo narod, radimo bez prestanka. Vježbajmo omladinu — proučavajmo povijest narodnog preporoda drugih naroda, nada sve talijanskoga. Neka nam je vazda pred očima jedan cilj, jedna ideja: da nam Hrvatska bude jedna, a da u njoj mi zapovijedamo!” napisao je mladi Frano Supilo, jedan od najosebujnijih, najgorljivijih i najupornijih boraca za dobrobit Hrvatske, na samom početku svoje političke karijere.¹ Supilo je vrlo rano imao jasnu političku viziju, kojoj se u potpunosti posvetio i kojoj je sve podredio u svom kratkom, ali burnom i teškom životu. Malo je bilo političara u novijoj hrvatskoj povijesti, koji su uspjeli do te mjere kao Supilo privući pažnju i simpatije europske politike za mali hrvatski narod, ali upravo i zbog toga navući bezgraničnu mržnju svojih političkih protivnika. Bio je beskompromisni borac, koji je jasno uočavao bit problema i političku perspektivu, pri čemu je u mnogome bio neshvaćen i ispred svojih političkih suvremenika.

*Livia Kardum, docent Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Suvremena povijest.

¹Horvat, Josip: *Supilo, roman hrvatskog političara*, Zagreb, 1938., str. 34.

I.

Politikom se počeo baviti kao vatreni član Hrvatske stranke prava, ali je već 7. veljače 1891. u svom prvom članku kao upravitelj i izdavatelj pravaškog tjednika *Crvena Hrvatska* pokazao da nije slijepi poslušnik zagrebačkog pravaškog centra. Za njega je, dakako, bila neosporna borba za potpuno ujedinjenje i oslobođenje Hrvatske i od Austrije i od Ugarske, kako je to Starčević propovijedao, ali je imao potpuno svoj stav prema Srbima i njihovoj ulozi na hrvatskoj političkoj sceni. Beskompromisno je osuđivao njihovu politiku ekskluzivizma u službi protuhrvatskog režima bana Khuena Hedervarya, pa je u svom prvom uvodniku napisao: “Hrvatsko pleme ima, kako svako drugo slavjansko pleme na slavjanskom jugu pravo na opstanak, na razvitak, na ujedinjenje svoje domovine. U tom nastojanju oko narodnog postanka, razvitka i ujedinjenja svak bi ga imao potpomagati; naprotiv vidi se da se tome njegovu živome nastojanju svak oprječuje, svak kao da mu jamu kopa; dapače oni isti koji bi ga kao suplemenjaci imali najviše pomoći, nažalost tako rade, kao da su mu najveći dušmani. Braća Srbi i u Banovini i u Dalmaciji i u Bosni i u Hercegovini gone svoju politiku ekskluzivizma, druže se svuda gdje mogu s tudjinom na zatir imena, razvoja i državnog ujedinjenja Hrvatske. ‘Posrbite se svi, dovikuju oni Hrvatima, pa je sloga gotova!’ U plemenskom svome zanosu ne stavljaju se da će Hrvati sve prije podnijeti, nego se odreći svoga imena, svoje slavne prošlosti i državnog svoga prava. Svi dosadanji pokušaji da se dodje do sloge i sporazuma sa Srbima izjaloviše se; dapače takovi pokušaji nijesu ino služili nego da se pooštre zadjevice i da Hrvatima bude oteto i ono što su imali... Istina je da je hrvatski narod malen narod, i da kao takovu bila bi mu bratska pomoć Srba od potrebe da se što bolje učvrsti u svojoj kući. Ali kad se ta pomoć pretvara u nebratsku otimačinu i izdajstvo... ne ostaje mu nego da se stegne u se, da prikupi sve svoje sile i da osoviviši se na vlastite noge pokaže svome neprijatelju bio ko mu bio, da kako je u prošlosti mogao biti svoj na svom, tako će moći i danas, dade li Bog i sreća junačka.”²

Supilo traži od Srba da, ako im je stalo do sloge, moraju — s obzirom na to da su u manjini — braniti i zagovarati hrvatsko državno pravo kao svoje vlastito. Oni trebaju priznati da su hrvatski državljani u hrvatskoj državnoj zajednici. Ništa drugo se od njih ne traži i dokle god srpska manjina ne bude pristala na ovaj prirodni i pravedni zahtjev Hrvata, već, nasuprot, bude nastojala da sve posrbi uz pomoć tuđinaca, dotle s njima neće moći biti sloge, tvrdi Supilo.³ Međutim, usprkos ovoj oštroj kritici Srba, Supilo ih ne negira i smatra da nije važno jesu li Hrvati i Srbi dva ili jedan narod, već to da imaju dva politička pravca od kojih se treba odabrati jedan. Neprihvatljiva mu je “velikosrpska propaganda u odori austrijskog činovnika”, uz pomoć koje Srbi i talijanaši gospodare u dubro-

²Isto, str. 20.

³Isto, str. 21.

vačkoj općini, potiskujući i pritiskujući Hrvate u svim područjima. Na taj je način austrijska vlast bila neograničeni gospodar naroda. Kao pravi pravaš, Supilo je želio rušiti tu vlast, ali je za razliku od ostalih bio spreman s tim u vezi na suradnju sa svakim, pa i sa samim Srbima.⁴

Supilo je u srpnju 1895. godine izabran u središnji *odbor Hrvatske stranke prava*, ali je stranka, zbog bolesti i starosti Ante Starčevića koji je ispustio vodstvo stranke iz svojih ruku, već bila dvije godine u teškoj krizi i previranju. Već u kolovozu iste godine Starčević je bio prisiljen napustiti vlastitu stranku i sa svojim pristašama, s Josipom Frankom na čelu, osnovati *Čistu stranku prava*. No, ubrzo 22. veljače 1896. godine Starčević umire, a vodstvo *Čiste stranke prava* preuzima Frank. Za Supila započinje ogorčena borba protiv Franka, koji je najveću i najpopularniju hrvatsku stranku u to vrijeme — Hrvatsku stranku prava, želio staviti u službu Habsburgovaca i tako i sam postati najmoćniji čovjek u Hrvatskoj. Frank je hrvatski šovinizam podredio režimu bana Raucha, koji ga je koristio jednako kao što je njegov prethodnik Kuhlen koristio srpski ekskluzivizam za politiku *divide et impera* — optuživao ga je Supilo.⁵

Sam Supilo imao je drukčije planove. Naime, dolaskom dinastije Karadorđevića na vlast u Srbiji, koja je prema Austro-Ugarskoj bila neprijateljski raspoložena, promijenila se i politika Srba u Hrvatskoj. Supilu je ta promjena politike Srba prema antihrvatskoj vlasti bila dobrodošla, jer je on bio i te kako svjestan pogubnosti animoziteta između Srba i Hrvata za položaj Hrvatske u Monarhiji, pa kao urednik *Riječkog novog lista* piše: “Ako se postavi na stanovište, da su Srbi i Hrvati dva posebna *naroda*, ili makar samo dva posebna plemenska *individualiteta*, a ne *jedan jedini i jedinstveni* narod sa dva narodna imena, onda je matematički sigurno i neizbježno, da se, u položaju, u kome se nalaze, *moraju* razviti ovakove utakmice, borbe i licitacije. Moraju za to, jer, pošto su i jedni i drugi *isto*, a opet nisu, ili ne će da budu isto, to silom okolnosti jedan drugome eo ipso postaje najneposrednijim, najopasnijim neprijateljem. Jer ni Niemci ni Magjari ni Talijani ne mogu tako lako i brzo oteti Hrvatima njegovu hrvatsku narodnost, kao Srbi i obratno, nitko ne će to isto Srbima moći učiniti kao Hrvatima. Treba se zamisliti u ovaj ljudi, a toli strahoviti problem, u kome se nalazimo u etničkim zakonima, kao jedna njihova iznimka, pak će se onda na stvari drukčije gledati”.⁶ Razorna je ta mržnja i strah koja nagoni Srbe da likuju na ukinuće hrvatske opere, a Hrvatima da više vole gledati nicanje mađarskih škola po Hrvatskoj, jer one ne mogu toliko pomadarniti Hrvate koliko ih srpske mogu posrbiti.

⁴Isto, str. 23.

⁵Bogdanov, Vaso: Starčevićeva stranka prava prema oslobođenju i ujedinjenju južnoslavenskih naroda u toku prvog svjetskog rata; str. 34-39., iz zbornika radova *Jugoslavenski odbor u Londonu*, u povodu 50. godišnjice osnivanja JAZU, Zagreb, 1966.

⁶Supilo, Frano: *Politika u Hrvatskoj*, Rijeka, 1911., str. 20.

Srbi pak na to odgovaraju protivljenjem da se Dalmacija ujedini s ostalom Hrvatskom, a pogotovo ne žele niti čuti za sjedinjenje s Bosnom. Ako su Srbi i Hrvati dva naroda ma koliko slična bila, razumljivo je — smatra Supilo — kako će posebni srpski narod nastojati da Hrvatska bude što slabija i rastrganija, jer je time sigurniji da ga hrvatski narod neće nadjačati, a od stranaca će se moći bolje čuvati. Isto vrijedi i obratno, jer ako su Hrvati i Srbi dva naroda, onda Hrvati, žele li emancipirati Hrvatsku, moraju upotrijebiti sva sredstva pa i najgora (u politici je štošta dopušteno — smatra Supilo) da toga najpogibelnijeg neprijatelja, upravo zato što je domaći i istojezičan, ili apsorbiraju ili unište. Ali, Supilo je protiv ovih ekstrema i paradoksa, koji su — smatra — prirodni i shvatljivi, ali ne koriste ni jednoj ni drugoj strani pa izlaz vidi u potpuno novoj politici — politici novog kursa.⁷

II.

Godina 1903. nije bila prekretnica samo za Srbiju već i za Banovinu Hrvatsku, jer se te godine trebala obnoviti za Hrvatsku krajnje nepovoljna hrvatsko-ugarska financijska nagodba u trajanju od daljnjih 10 godina. Bezizlaznost situacije u pregovorima hrvatske i mađarske strane i mračna perspektiva potakla je sveukupnu hrvatsku sveučilišnu omladinu u Zagrebu da 2. ožujka prihvati rezoluciju, koja nabraja sve nepravde i izrabljivanja što ih Hrvatska trpi, pa traži da se ne popušta Mađarima, već da se Hrvatska financijski osamostali. Uslijedio je dva dana nakon toga akademski, omladinski prosvjed pred Saborom, koji je Khuen policijom brutalno rastjerao. Bio je to početak njegovih nastojanja da silom skrši otpor svih onih u Hrvatskoj koji su bili protiv obnove financijske nagodbe, kao i sveukupnog narodnog bunta koji je na taj način bio izazvan. No, na žalost, *narodni pokret* iz 1903. nije bio politički organiziran, iako su se sa žrtvama masovnih progona i hapšenja solidarizirali i čitav puk i omladina, bez obzira na političko opredjeljenje. Politički prvaci opozicije ostali su po strani i samo su politički predstavnici Hrvata iz Dalmacije, Istre i Slovenaca iz Trsta došli u Beč prosvjedovati zbog situacije u Hrvatskoj, gdje su dakako naišli na zatvorena vrata.⁸ Takav postupak Beča, kao i Supilova spoznaja nakon obilaska zapadne Europe da Hrvate nije zao glas “žandara Austrije” i “pretorijanaca tuđe slobode”, potakla je dalmatinske političke prvake na detaljnu analizu i kritiku čitave dotadašnje politike i u Banovini i u austrijskom dijelu Hrvatske. Kao rezultat mnogih razgovora o eksploataciji Hrvatske i njezinoj izolaciji, politički Srba protiv Hrvatske i protiv sjedinjenja s Dalmacijom, podvrgnuta je reviziji čitava dotadašnja narodna hrvatska politika pa su se na jesenskom zasjedanju dalmatinskog sabora javno mogle čuti ideje *politike novog kursa*. Supilo ih je sintetizirao

⁷Isto, str. 22.

⁸Isto, str. 23-29.

u dva osnovna cilja: 1) da je najopasniji protivnik Hrvata *Drang nach Osten* i sustav koji mu služi, pa zato treba tražiti sporazum sa svima kojima prijeti ista opasnost i 2) da Hrvati i Srbi sačinjavaju posvuda jedan jedini narod s dva ravnopravna narodna imena.⁹

U Banovini, naprotiv, kao rezultat svih događanja iz 1903. organizirani su naknadni izbori u onim kotarima u kojima su mađaroni morali, zbog raspoloženja naroda, položiti mandate. Glasočima su njihovi politički prvaci sugerirali da “u ime sloge, ljubavi i bratstva” glasaju upravo za onu stranku koja se najviše protivila *narodnom pokretu* — za frankovce, pa su njihovi kandidati zauzeli ispražnjena mjesta.¹⁰ Banovinu je napustio i Khuen, ali ne zbog narodnog bunta, već da u Pešti kao novi mandatar sastavi vladu. Na banskom položaju zamijenio ga je Pejačević i Supilo je uočio i zaključio da je “Dvadeset i više godina srbski ekskluzivizam, srbstvo u opreci sa hrvatskom narodnom težnjom u Hrvatskoj, pod zastavom sistema i skrajnjeg oportunitizma oduševljenjem vojevalo i na račun prava Hrvatske raznovrstno izkorišćivalo ovaj svoj položaj. Sada je hrvatski ekskluzivizam poduzeo upravo slične taktike i oportunitete, da ga iz sedla izbací. Ni jedni ni drugi nisu pri tom birali sredstva.”¹¹ Naravno da takvim razvojem situacije Srbi nisu mogli biti zadovoljni, ali ni Hrvati nisu imali razloga za zadovoljstvo, jer promjenom bana nije promijenjen represivni režim u Hrvatskoj.

U takvom je raspoloženju Hrvatska dočekala godinu 1905., u kojoj je Ugarsku potresla velika ustavna kriza. Za Supila je to značilo da su se sakupili svi potrebni kamenčići, koji mogu pametnom kombinacijom prerasti u skladan politički mozaik. “Pametna se politika fino vodi, razpliću se konci i spliću, gradi se, stvara i obara, a da to kratkovidni objekti te politike i ne vide što se od njih i oko njih radi...”, smatrao je Supilo.¹² Svakako je trebalo iskoristiti pad liberalne stranke u Pešti i zahtjev nove vladajuće koalicije na čelu s Franjom Kossuthom za uvođenjem mađarskog jezika kao komandnog jezika u vojsci Ugarske. Taj je zahtjev po mišljenju Supila povlačio za sobom i “borbu i zahtjev Ugarske za potpunu slobodu i nezavisnost od Austrije, dakle rušenje današnjeg dualističkog sustava”.¹³ I to je — po Supilu — pravi trenutak za Hrvatsku da se uključi u tu anti-dualističku borbu Mađara i uz njihovu, hotimičnu ili nehomičnu pomoć, zbací khuenovštinu u Banovini i izvrši ujedinjenje s Dalmacijom. Hrvatska

⁹Isto, str. 33.

¹⁰Isto, str. 31.

¹¹Isto, str. 46.

¹²Horvat, Josip, navedeno djelo, str. 91.

¹³Supilo, Frano, navedeno djelo, str. 47.

u toj borbi, dakako, mora biti ravnopravna saveznica i ne smije nikako igrati ulogu podređenog sluga Ugarske.¹⁴

Supilove političke ideje izazvale su buru negodovanja kod njegovih političkih protivnika u banskoj Hrvatskoj, koji su pod krinkom osude događaja u Pešti zapravo branili dualizam i očuvanje *statusa quo* u Hrvatskoj i u čitavoj Monarhiji. Supilo je u seriji novinskih članaka u *Hrvatskom Pravu*, koji su bili potpisani “Argus”, bio optužen da je sklopio tajni ugovor sa srpskim predsjednikom vlade Nikolom Pašićem za odcjepljenje Hrvatske od Austro-Ugarske i za njezino priključenje Srbiji, za što je — tvrdilo se — dobio i znatna novčana sredstva. Optužbe su bile vješto sročene i, kao što se kasnije ustanovilo, inspirirane od strane samog ministra vanjskih poslova Agenora Goluchowskog, pa su upravo zbog toga bez provjere iznesene u javnost. Supilo je doduše uspio tužbom protiv *Hrvatskog Prava* dobiti zadovoljštinu da nema nikakvih dokaza za iznesene optužbe, ali njegova politička nastojanja ne bi nikad urodila plodom da nije imao bezrezervnu podršku dalmatinskih opozicijskih zastupnika koji su uspjeli privoliti predstavnike hrvatske opozicije iz banske Hrvatske da im se pridruže u politici novog kursa i potpišu Riječku rezoluciju 3. listopada 1905.¹⁵ Jedino su frankovci ostali po strani, ali isto tako i srpski klub iz Dalmacije, pravdajući svoj nedolazak upravo pozivom koji je upućen frankovcima, kao i time što nisu pozvani samostalci i radikali iz Banovine, bez obzira na to što oni nisu bili zastupljeni u Saboru.¹⁶

Riječka rezolucija odjeknula je u Beču, iako Supilov rad nije bio nepoznanica, kao grom iz vedra neba, jer su njezini zaključci rušili temelje na kojima je počivala Dvojna monarhija. Situaciju u Ugarskoj ocjenjuje se kao borbu za postupno potpuno osamostaljenje od Austrije, a tu težnju Mađara hrvatski zastupnici smatraju opravdanom, “jer svaki narod ima pravo da slobodno i neodvisno odlučuje o svom biću i o svojoj sudbini”. To pravo imaju i Hrvati, pa je zato njihova dužnost i interes da se bore zajedno s mađarskim narodom za ispunjenje svih državnih prava i sloboda, u uvjerenju da će ta prava i slobode koristiti i hrvatskom i mađarskom narodu te biti temelj njihovom trajnom sporazumijevanju. No, da bi se to postiglo — navodi se u Rezoluciji — potrebno je, u cilju obostrane koristi, izvršiti reinkorporaciju Dalmacije s Kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom.¹⁷

Za razliku od sukoba nacionalističke Mađarske i Beča iz 1848. godine, kad se Jelačić priklonio caru, Supilo je smatrao kako je za hrvatske interese bolje da ovaj put stane na mađarsku stranu. U prvom redu, radi se

¹⁴Isto, str. 61.

¹⁵Isto, str. 67.

¹⁶Isto, str. 79.

¹⁷Horvat, Josip, navedeno djelo, str. 132.

o ujedinjenju hrvatskih zemalja, ali Riječka rezolucija proklamira i mnogo više od toga. Formulacija o pravu svakog naroda da slobodno i neovisno odlučuje o svojem biću i o svojoj sudbini zapravo je zahtjev za pravom samoodređenja naroda i prava na slobodu i samostalnost Hrvatske, a to je ono što je Supilo uvijek priželjkivao. Zbog toga je i bio spreman pružiti podršku Mađarima, iako oni nisu razumjeli težnje Hrvata i nisu ni pomišljali na neke konkretne ustupke Hrvatskoj. Mađare je Riječka rezolucija oduševila ponajprije zato što su se polakomili za Dalmacijom koja im se činila na dohvat ruke. Supilo je to odmah uočio, ali se nadao da će ih njihova antidualistička borba, ako bi na njoj ustrajali, objektivno prisiliti da svoje stavove promijene i prema Hrvatskoj i prema Dalmaciji. Ali i u slučaju da Mađari ne ustraju u svojoj borbi protiv dualizma, Riječka rezolucija će sigurno nacionalno-ekonomski pomoći Dalmaciji, a i Hrvatskoj, da zbaci mađaronsko-khuenovski režim i da prikupi snagu za daljnju borbu — smatrao je Supilo.¹⁸

Činilo se da je i drugi cilj *politike novog kursa* ostvaren kad su se dva tjedna nakon potpisivanja Riječke rezolucije u Zadru sastali narodni zastupnici i predstavnici dalmatinskih Srba, te predstavnici Srpske samostalne i Srpske radikalne stranke iz Banovine i potpisali Zadarsku rezoluciju. U njoj se podržava borba Mađara za nezavisnošću, a što se odnosi prema Hrvatima i Hrvatskoj tiče, srpske stranke priznaju nužnost i potrebu ujedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom pod uvjetom da se “sa strane Hrvata obvezno prizna ravnopravnost srpskog naroda s hrvatskim”. Za Supila je bilo izuzetno važno da Srbi načelno prihvaćaju aneksiju Dalmacije Hrvatskoj, jer je time prekinuta njihova tridesetogodišnja politika otpora toj težnji Hrvata. Međutim, za razliku od proklamacije *politike novoga kursa*, Zadarska rezolucija ne govori o narodnom jedinstvu, već izričito ističe i inzistira na ravnopravnosti srpskoga s hrvatskim narodom.¹⁹ No, to Supila nije moglo obeshrabruti i u prosincu 1905. godine, kao rezultat njegovih političkih nastojanja, osniva se u Zagrebu Hrvatsko-srpska koalicija, s antidualističkim programom na temelju Riječke i Zadarske rezolucije. Koaliciju je sačinjavala: Hrvatska stranka prava, naprednjaci, srpski samostalci i radikali, socijalisti i neki izvanstranački političari.²⁰

Carski Beč, naravno, nije mogao tolerirati ni neposluh Pešte, a ni time potaknut politički razvoj u hrvatskim krajevima. Zato je car Franjo Josip pripremio onim čega su se Mađari najviše bojali: novim izbornim zakonom, kojim bi Mađari izgubili svoj povlaštenu položaj u Ugarskoj. I uspjeh nije izostao. Košutovska koalicija doduše sastavlja novu vladu, ali prihvaća dualizam i *status quo* u vojsci, pa predsjednik ugarske vlade postaje čovjek carevog povjerenja, Aleksandar Wekerle, a Kossuth samo ministar trgovine.

¹⁸Supilo, Frano, navedeno djelo, str. 84.

¹⁹Isto, str. 85.

²⁰Isto, str. 91.

U Hrvatskoj su mađaroni namjeravali vratiti sve na staro novim izborima raspisanim za svibanj 1906. godine, na kojima su namjeravali do nogu poraziti pristaše Riječke i Zadarske rezolucije. Supilo se, međutim, niti sada nije predavao, iako je izgledalo da je njegova politika doživjela poraz. Osobno je otputovao u Peštu i uz pomoć poslanika dalmatinskog sabora (Trumbića) izvršio pritisak na Kossutha i Wekerlea, koji još nije bio dovoljno jak, da dozvole *slobodne* izbore u Hrvatskoj, jer je to jedini način da se izbjegnu “posljedice najgore”. I uspio je izboriti se za nešto slobodnije izbore, jer je u Pešti prevladao strah od mogućih nepredvidivih događaja, koje prema želji Beča, treba svakako izbjeći i vratiti se ustaljenoj političkoj kolotečini.²¹

Svibanjski izbori iznevjerili su očekivanja Beča i Pešte. U Hrvatskoj je uvjerljivo pobijedena do tada nesalomljiva mađaronska većina. Opozicija je dobila 50 mandata od mogućih 88. To je bila velika pobjeda, ali Supilo je odmah uočio da je među opozicijskim pobjednicima bilo samo 8 Srba, dok su se ostali, njih 15, priklonili do tada vladajućim, mađaronima. A i od tih 8 Srba iz Hrvatsko-srpske koalicije nekoliko ih je izabrano samo zbog uvjerenja srpskih birača da se radi o izborima za novu rezolucionašku *vladu*, pa Supilo zaključuje da “Srbi u Hrvatskoj za srušenje khuenovske većine god. 1906. nisu prama svom razmjeru i snagi, ni za trećinu doprinieli od onoga, što su doprinieli Hrvati”.²²

Koalicija je dobila samo 31 mandat, a to nije bila čak ni relativna većina. Osim toga, bila je veoma heterogenog sastava u političko-programatskom smislu s mnogim političarima koji su joj pristupili na anti-mađaronskoj osnovi bez vizije daljnjih političkih ciljeva. Ali s obzirom na to da je ipak bila u poziciji da znatno utječe na budući pravac hrvatske politike, saborski klub novoizabranih zastupnika koalicije povjerio je Supilu vođenje njenih poslova prema Pešti i u svemu što vodi ostvarenju politike Riječke rezolucije. No, prethodno je Supilo trebao postati ugarski državljanin i dobiti zastupničko mjesto u hrvatskom Saboru. Državljanstvo u tom trenu nije bilo teško dobiti s obzirom na još uvijek, prema Supilu, prijateljsko raspoloženje u Pešti, a zastupničko mjesto ponudili su mu pravaš-domovinaš Stjepan Zagorac, koji je bio izabran u Velikoj Gorici i Koprivnici, te Svetozar Pribičević, izabran u Korenici i Glini. Supilo se odlučio za Glinu, i to zato što Zagorcu, svećeniku, nije želio stvarati problema zbog svojih antiklerikalnih stavova, a nadao se i lakšoj komunikaciji i razumijevanju s graničarskim pukom i u tome se nije prevario. Problemi nisu iskršli zbog loše komunikacije sa srpskim pukom, već zbog Supilovog političkog programa, koji je išao uvijek za tim da se Hrvatska ujedini i oslobodi svoga “užasnog narodnog i državopravnog položaja”. Jedino je politika *novoga kursa* — po Supilovom uvjerenju — politika koja može emancipirati i spasiti i hrvatski i srpski narod. Međutim, on je vrlo

²¹Isto, str. 95.

²²Isto, str. 99.

brzo morao spoznati da su “ljudi koji su je u Hrvatskoj bili preuzeli, niti su je, osim tako riedkih iznimaka, bili prozrieli, shvatili i usvojili u svem njenom sadržaju, niti su joj bili dorasli. Oni je ili nisu razumijevali, ili su je shvaćali naopako, ili su se hotimice ili nehotice htjeli služiti s njome u sasvim druge svrhe”.²³

S obzirom na političke planove koje je trebalo ostvariti, ponajprije izboriti se za ustavnu reformu, Supilo je smatrao da će Koalicija postići više kao najjača, prijeteća opozicijska stranka, a ne kao stranka uz pomoć koje će se nastaviti vladavina nad Hrvatskom. Cilj mu je bio osloboditi Hrvatsku, a ne vladati u Hrvatskoj pod pokroviteljstvom Pešte i Beča. Suradnja s Mađarima dolazila je zato u obzir samo ako bi oni ustrajali u borbi protiv dualizma. Međutim, Mađari ne samo da su vrlo brzo odustali od pružanja otpora dualizmu, već su upali u stupicu vlastitoga imperijalnog nacionalizma i obznanili željezničarsku pragmatiku. Time se dakako prekinula svaka moguća politička suradnja s Hrvatskom, ali je i mađarska pozicija prema Beču, u predstojećim pregovorima o produženju austro-ugarske nagodbe, znatno oslabila. Tako su Mađari početkom 1908. godine poslušno prihvatili i dualizam i nagodbu, i sve njezine ekonomske odredbe, pa je u potpunosti skršena mađarska nezavisna politika od koje je Supilo za Hrvatsku toliko očekivao.

Željezničarska pragmatika izazvala je buru nezadovoljstva ne samo kod čitave Koalicije već i izravnu osudu samog bana Pejačevića. Supilo je napisao manifest, što ga je jednoglasno podržala cijela Koalicija, a koji je trebao biti predočen saboru. U njemu se jasno kaže da se Koalicija više ne osjeća obveznom na suradnju s mađarskom saborskom većinom u peštanskom zajedničkom saboru, jer ona očitim kršenjem izbjegava ustavnost i prava Hrvatske. Zato će se ubuduće Hrvatsko-srpska koalicija boriti svim ustavnim sredstvima “proti uvlačenju magjarskog jezika na teritorij kraljevine Hrvatske i proti gospotstvu Magjara nad Hrvatskom”. Osim toga, “ona više nema na umu samo ovaj, ako i velevažni i po narodnu čast odlučni, ali specijalni slučaj jezika na željeznicama. Ona uzimlje u vid čitav kompleks ostalih sporova i pitanja, koji postoje između Ugarske i Hrvatske i koji se moraju na pravednoj i ravnopravnoj podlozi preurediti *tako, da se kraljevini Hrvatskoj zajamči njezina samostalnost i sloboda*”.²⁴

Međutim, novi ban Aleksandar Rakodczay kraljevim je reskriptom odgodio do daljnjega sazivanje sabora, pa Supilu i Koaliciji nije preostalo ništa drugo već da manifest namijenjen saboru iznesu u javnost, čime je najavljena teška borba koja “dugo ne obećiva nikakve vlade i vlasti”. I kad je ta činjenica doprla do svijesti Srba u Koaliciji, koji su do tada krajnje lojalno podupirali Supila u nadi da dolazi na vlast, oni naglo mijenjaju svoju politiku. Već samo nekoliko dana nakon objavljivanja manifesta

²³Isto, str. 100-104.

²⁴Isto, str. 121.

Srpska radikalna stranka istupila je iz Koalicije bez ikakve najave i obrazloženja. Naknadno su padala razna opravdanja ovisno o tome kome su bila namijenjena: Hrvatima, Srbima ili Mađarima, pa su tvrdili da nisu mogli podnijeti provokacije Srba samostalaca, ili da ih se želi pohrvatiti, ili da i dalje žele biti uz Mađare. Pravi razlog toga čina, koji su oni doduše nijekali, bio je taj da su, s obzirom na to da su imali većinu na srpskom narodno-crkvenom kongresu u Karlovcima, željeli blagonaklon stav mađarske vlade kako bi mogli na mjesto novog patrijarha izabrati svoga čovjeka — tvrdio je Supilo.²⁵

Istupanje Srba radikala ostavilo je neugodan dojam u javnosti, naročito među Hrvatima, pa su protivnici politike sloge među Srbima i Hrvatima imali opet priliku da likuju, no uslijedio je još jedan udar, ali ovaj put od strane Srba samostalaca. Naime, bilo je gotovo sigurno da će biti raspušten sabor i da će biti raspisani novi izbori, pa je trebalo opet istaknuti kandidature po pojedinim kotarima. Sve su kandidature prošle bez ikakvih problema, osim one Supilove u Glini, jer je navodno tamo — tvrdio je Pribićević — situacija teška i ne bi bio siguran njegov ponovni izbor. Zapravo, Srbi samostanci sada više nisu željeli Hrvata Supila u većinskom srpskom kotaru. Iako je Supilo odmah saznao za zaključke Srba samostalaca da mu se oduzme kandidatura u Glini, on je — štiteći barem privid hrvatsko-srpskog političkog zajedništva — razočaran, samoinicijativno odustao od kandidature u Glini, što su Srbi samostanci, ništa ne sluteći, s olakšanjem prihvatili.

Uoči novih izbora za hrvatskog bana postavljen je barun Pavao Rauch i odmah je uz pomoć frankovaca započeo kampanju protiv srpske veleizdaje, iako je nekoliko mjeseci prije toga ministar predsjednik Wekerle govorio i o hrvatskoj veleizdaji. Međutim, odlučeno je ipak da se napad usredotoči na manjinske Srbe, koji po tradiciji nisu — po Supilovu mišljenju — bili naučeni boriti se za prava Hrvatske, pa ih se moglo držati u šahu ili čak hrvatskom ekskluzivističkom hajkom natjerati na stare pozicije. Napad na prvotno hrvatsku veleizdaju bio bi, naprotiv, samo ujedino većinske Hrvate, a ovako ih se u hajci na Srbe moglo uspješno razjediniti i omogućiti prorežimskim strankama da pobijede na predstojećim izborima. Međutim, ova politika doživjela je katastrofalni poraz na izborima u veljači 1908. godine. Pučanstvo je, naime, još bilo pod dubokim dojmom borbe Koalicije u Pešti kao i njezinih proglašenja, pa je Hrvatsko-srpska koalicija dobila za sabor čak 56 mandata, a Rauchovi kandidati niti jedan jedini.²⁶

Supilo se nadao da će se ovako ojačana Koalicija baciti u nepomirljivu borbu protiv dualističko-nagodbenjačkog sustava s ciljem “oslobađanja Hrvatske i stvaranja od Hrvatske jedne velike centripetalne snage za

²⁵Isto, str. 125.

²⁶Isto, str. 135.

Slavenstvo na jugu monarkije”.²⁷ Razradio je u tom smislu čitav plan borbe i opstrukcije u zajedničkom peštanskom parlamentu u uvjerenju da Hrvatska nikad do tada nije bila toliko snažna, jer je Koalicija imala većinu u saboru, uživala podršku omladine, požrtvovnost naroda, kao i simpatije Dalmacije, pa i dijela samih pravaša, koji su se s Milom Starčevićem odvojili od frankovaca. U početku je izgledalo da se sve razvija u željenom pravcu kad je 20. ožujka prihvaćen i objavljen Supilov borbena manifest. No ubrzo je Supilo morao konstatirati da je sve ostalo mrtvo slovo na papiru, i to ponajprije zahvaljujući Srbima samostalcima koji su u Koaliciji imali čak 19 mandata i onima oko “Srbobrana”. Njihova prvotna podrška u borbi protiv režima bila je motivirana isključivo uvjerenjem da za svoju pomoć sustavu dobivaju za srpstvo suviše malo povlastica — morao je na poslijetku zaključiti Supilo. Zato im je krajnji cilj sada bio srušiti Raucha i njegovu vladu, koja im prvi put nakon 30 godina nije bila sklona, i naći načina da i sami na neki način uđu u vladu i ništa više od toga. Zahvaljujući njihovom otporu, ali i zbog komoditeta i indolencije samih Hrvata iz Koalicije, ubrzo nikakva borba više nije bila moguća — tvrdio je Supilo — a u takvim okolnostima on nije želio i dalje ostati vođa Hrvatsko-srpske koalicije.²⁸ Ban Rauch je, naprotiv, usprkos izbornom debaklu odnosno upravo zbog njega, uz pomoć frankovaca nastavio politiku slamanja, kako se činilo, zajedničke borbe i Hrvata i Srba i protiv dualizma i režima u Hrvatskoj. Pasivnost Koalicije samo je pripomogla da se nesmetano organizira hajka ne samo protiv Srba optuženih za veleizdaju, već i protiv svih onih koji su se zalagali za njihovu zajedničku politiku, a napose protiv samog Supila.

Srbi su bili zatečeni i nenaviknuti na nemilost vlasti. Naime, posljednjih tridesetak godina oni su uživali potporu i vlade i sustava, koji ih je koristio “kao ustuk hrvatstvu, kao ustuk narodne odporne snage Hrvata i Hrvatske, koji su se borili za slobodu”, tvrdio je Supilo. Khuenovski režim upravo je napadno izbjegavao isticanje hrvatstva i svega onoga što bi moglo izravno ili neizravno služiti razvijanju i buđenju hrvatske svijesti. Poticao je slavonski regionalizam, pa Supilo tvrdi da je hrvatstvo kao takvo htio degradirati samo na geografski užu Hrvatsku bez Slavonije. Nasuprot takvom prešućivanju hrvatstva, Srbi i srpstvo isticano je i njegovano naročito u Lici i na Kordunu za što — prema Supilu — ima mnoštvo podataka.

Za razliku od Hrvata, koji su često bili upućeni samo na mađarske financijske institucije, Srbi su nesmetano razvijali svoje vlastite. Cijela ta politika imala je — prema Supilu — samo jedan cilj: oslabiti, slomiti i paralizirati Hrvatsku i njezinu borbu.²⁹ Upravo zbog takve dugogodišnje

²⁷Isto, str. 140.

²⁸Isto, str. 146.

²⁹Isto, str. 157.

protuhrvatske uloge Srba, podržane od strane Khuenovog režima, koja se nije mogla tako brzo zaboraviti, mnogi su Hrvati sada sa zadovoljstvom gledali na progone Srba. I rezultat svega bio je — sa žaljenjem je konstatirao Supilo — to, da su hrvatsko pitanje i državno-pravna pitanja Hrvatske došla, kako je to režimu i odgovaralo, u potpuno drugi plan, a kao glavni problem nametnulo se srpsko pitanje: “ćirilica, srbske zastave, srbski ćilimi, srbski cigaretni papirići, srbsko ime, srbske ćuture, srbske zadruge, srbske štedione, srbske organizacije, srbski sokoli i td.” Karakteristično je pritom bilo držanje Srba koalicionaša — primijetio je Supilo. Kod njih je usprkos svim progonima, prevladalo zadovoljstvo da se o teškom položaju i važnosti Srba u Hrvatskoj pročulo i u svijetu i jedino što ih je brinulo bilo je to da ne budu optuženi od strane srpskog puka da ih je njihova koalicionaška politika dovela u sadašnji teški položaj kada su im uskraćene sve stečevine iz Khuenovog vremena. Zato su oni pružili žestok otpor svakom Supilovu pokušaju da aktivira Koaliciju i da u okviru borbe za Hrvatsku osigura prava, kako za obespravljene Hrvate tako i za trenutno proganjane Srbe.³⁰

Usprkos takvoj tendenciji prema totalnoj pasivnosti, Supilo je Koaliciju još jednom uspio pokrenuti, i to u vezi s aneksijom Bosne i Hercegovine. Supilo je, naime, odbijao svaku mogućnost da Hrvatska Austro-Ugarskoj posluži samo kao most za politiku “*Drang nach Osten*”, smatrajući da Monarhija može opstati u okupiranim istočnim krajevima samo kao Hrvatska, a da Habsburgovci imaju pravo na Bosnu i Hercegovinu samo kao hrvatske dinastije. Međutim, austrijska strana nije pristala da se aneksija provede kao aneksija Hrvatskoj, koja bi se time emancipirala od Ugarske, kako je to u povjerljivim kontaktima s povjerenikom prijestolonasljednika Franje Ferdinanda bio predlagao Supilo.³¹ Zato je Supilo u klubu zastupnika Koalicije ustao protiv aneksije i uspio pridobiti većinu zastupnika da se ne odašilje “zahvalnica” zbog provedene aneksije.³² Taj potez Supila i Koalicije potvrdio je uvjerenje u Beču da se radi o opasnim protivnicima čak za opstanak Monarhije, koje upravo zbog toga treba pošto-poto onesposobiti, pogotovo što se činilo da predstoji rat protiv Srbije. Pokušalo se to serijom članaka, u kojima se optuživalo Supila i prvake Koalicije za antidržavnu rabotu, za što ih — tvrdilo se — plaća Srbija. Oni su na to odgovorili tužbom protiv njihova autora, dr. Heinricha Friedjunga, iz čega se razvio vrlo neugodan proces, koji je na poslijetku razotkrio da najviši politički vrh Dvojne monarhije beskrupulozno manipulira falsifikatima kako bi uništio svoje političke protivnike. Iako se vrlo brzo dokazala nevinost i Supila i Koalicije, u jednom trenutku u tijeku procesa činilo se da Supilo

³⁰Isto, str. 181.

³¹Horvat, Josip, navedeno djelo, str. 220.

³²Sirotković, Hodimir, *Pravni i politički aspekti procesa Reichspost-Friedjung*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Starine*, knjiga 52, Zagreb, 1962., str. 63.

ipak neće moći dokazati svoju nevinost. Kako Supilo nikako nije želio da i tračak sumnje padne na Koaliciju i time ugrozi čitava narodna stvar, istupio je iz Koalicije i stavio na raspolaganje i oba svoja zastupnička mandata. Međutim, kada je na kraju dokazana njegova nevinost i kada se on trijumfalno vratio u Zagreb, pokazalo se da ga Srbi koalicionaši više ne žele u Koaliciji, pa su odugovlačili da se pitanje njegova statusa stavi na dnevni red. Naime, Supilo je smetao, jer su Srbi samostalci namjeravali Hrvatsko-srpsku koaliciju povesti u potpuno drugom pravcu. Političke su se okolnosti promijenile, jer je Srbima skloni Khuen Hedervary, kojeg su zbog toga nazivali i “srpskim banom”, imenovan 17. siječnja 1910. godine novim predsjednikom vlade u Pešti. Već nekoliko dana nakon njegova postavljenja predstavnici Hrvatsko-srpske koalicije pohrlili su u Peštu na dogovor s Khuenom, ne bi li odmah osigurali Srbima vraćanje svih onih povlastica koje im je uskratio dvogodišnji Rauchov režim. Zauzvrat su, naravno, bili voljni odreći se i politike *novog kursa* i zajedničke borbe za prava Hrvatske. Supilo je to okarakterizirao kao “kapitulaciju nezavisne narodne politike u Hrvatskoj pred dualističnim nagodbenjačkim režimom i njegovim najizrazitijim nosiocima”. Za to su, osim Srba u Koaliciji, bili krivi i Hrvati, koji su zbog svoje slabosti i kratkovidnosti omogućili “pobjedu tjesnogradnog i egoističkog srbskog ekskluzivizma nad zajedničkim postulatima, nad zajedničkom politikom...” Supilo je bio ogorčen, tvrdeći da je čitava borba koja se povelu u ime narodnog jedinstva Hrvata i Srba prema jasno određenom cilju za prava Hrvatske doživjela ovim “paktom” u svojoj temeljnoj misli ne samo udarac već i poraz. Srpski ekskluzivizam prevagnuo je nad idejom narodnog jedinstva, slomio se, izdao u strahu kako će spasiti ono svoje posebno i kako će se vratiti u gospodareći položaj koji je svojedobno imao čuveni “srbski klub”. Zauzvrat bi Srbi koalicionaši — bio je uvjeren Supilo — oporbene Hrvate iz Koalicije upregnuli u trijumfalna kola sustava.³³

Vrlo brzo, međutim, već 26. siječnja, stigla je obavijest koja je potvrdila sve njegove zle slutnje. Predstavnici *čitave* Koalicije pristali su podržati novu vladu, uvođenje proširenog izbornog prava, provesti naknadne izbore u 6 svojih kotara s najodanijim Khuenovim pristašama i, što je najvažnije, da će se srpske stvari u Hrvatskoj vratiti u stanje kakvo je bilo prije Raucha. Na takvu “kapitulaciju”, za koju je okrivio egoistične Srbe, Supilo nije mogao nikako pristati, pa je 5. veljače uoči plenarne sjednice Koalicije, na kojoj je formalno trebalo ratificirati “pakt” i riješiti se njegov status, poslao predsjedniku Grgi Tuškani pismo u kojem tumači zašto više ne želi i ne može biti članom Hrvatsko-srpske koalicije. Ono što je osnovno, to je da Koalicija nikako nije smjela pristati čak ni neizravno, “na uspostavljanje u Hrvatskoj onoga protiv čega je zapravo ona sama i postala ovom koalicijom i protiv čega se nezavisni elementi Hrvatske već

³³Supilo, Frano, navedeno djelo, str. 212.

skoro tri decenija uz najteže žrtve boriše, te im bijaše uspjelo, da ga sa političkog i parlamentarnog poprišta maknu”.³⁴

I nakon ovoga svog definitivnog istupa iz Koalicije Supilo nije odustao od borbe za ujedinjenje hrvatskog naroda i oslobađanje Hrvatske i od Beča i od Pešte. Još uvijek je mislio da je to moguće postići samo zajedništvom i zajedničkom borbom i Srba i Hrvata, kao i uspostavom što tješnjih veza s ostalim Južnim Slavenima na, dakako, isključivo ravnopravnim osnovama. Pri tom je svu nadu polagao u mladu, nadolazeću i još neopterećenu generaciju političara. No ubrzo su uslijedili Balkanski ratovi, a politički odnosi na Balkanu zaoštrili su se do te mjere da se vrlo brzo mogao očekivati i konačni politički rasplet. Zato je Supilo odmah nakon sarajevskog atentata odlučio otići u emigraciju, kako bi izbjegao hapšenje u trenutku izbijanja rata. Imao je već formiranu političku viziju, kako spasiti Hrvatsku, jer je smatrao da Austro-Ugarska neće, a i ne zavređuje da preživi rat. Hrvatska — prema Supilovu mišljenju — nije ispunjavala potrebne uvjete za stvaranje nezavisne države i zato je on jedino rješenje vidio u stvaranju Jugoslavije: zajedničke države Hrvatske i Srbije, s mogućnošću da se priključe i Slovenci.³⁵ Uvjeravao je Trumbića da treba stvoriti jaku državu “jer će nas inače Italija progutati kao makarone” i zato se odmah protivio svakoj mogućoj separatističkoj ideji, tvrdeći da “moramo raditi za jedinstvo sa Srbijom i sa Srbima, uz uvjet da nam Srbija i Srbi priznaju svu ravnopravnost i sve ono što naš hrvatski individualizam u kompromisu i slijevanju s njima neće učiniti ni zapostavljenim ni pobijeđenim, ni apsorbiranim u srpskom ekskluzivizmu”.³⁶

III.

Supilo je već prilično rano, potkraj 1914. ili početkom 1915. godine jasno uočio što će biti glavni problemi na putu stvaranja južnoslavenske države. Najviše ga je brinula politika Antante da uvuče Italiju u rat, za što bi cijena s obzirom na talijanske aspiracije, po svemu sudeći, bila hrvatska istočnojadranska obala. Užasnulo ga je totalno nepoznavanje i nezainteresiranost francuskoga, ruskog i britanskog poslanika u Rimu za nacionalne težnje Južnih Slavena, kao i za etničku situaciju na istočnojadranskoj obali.³⁷ No problem je bila i Srbija, jer usprkos njezinoj nužnoj nepovredivoj piemontskoj ulozi pri ujedinjenju, Supilo se bojao da bi se ona mogla, ne uvažavajući postojeće razlike, nametnuti ostalima u novoj državi. Ta ga je briga mučila od samog početka njegova emigrant-

³⁴Isto, str. 217.

³⁵Šepić, Dragovan, *Supilo diplomat*, Naprijed, Zagreb, 1961., str. 12.

³⁶Isto, str. 24-25.

³⁷Šepić, Dragovan, *Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje 1914-1918*, Školska knjiga, Zagreb, 1970., str. 21.

skog rada, jer je — prema Supilu — Jugoslavija trebala najprije biti spas za sve zemlje Južnih Slavena od grabeži susjednih zemalja, ali i konačno ujedinjenje ne samo svih hrvatskih zemalja već i stvaranje ravnopravne državne zajednice sa Slovenijom, Srbijom i Crnom Gorom, koja bi bila dovoljno snažna da zaustavi, kako germanski *Drang nach Osten* tako i mađarsko prodiranje na jug. Zato se svim svojim političkim žarom i diplomatskom vještinom bacio na posao da Antantu uvjeri u nužnost rušenja Austro-Ugarske, a Srbiju da stvaranje države Južnih Slavena uključi u svoje ratne ciljeve.

S obzirom na raznolikost postojećih interesa, Supilu je trebala čitava paleta političkih argumenata, ne bi li ih sve usmjerio u željenom pravcu. Pašića je tako trebao uvjeriti da će kao Hrvat, katolik, Primorac i pristaša narodnog jedinstva poduzeti sve što bude moguće da se istočna obala Jadranskog mora “u Srbiji i sa Srbijom spasi našem narodu i slavenstvu”.³⁸ U svojem, pak, memorandumu³⁹ za ruskog poslanika u Francuskoj, Aleksandra Izvoljskog, Supilo je posebno isticao važnost ruske pomoći za oslobođenje i ujedinjenje “južnog slavenstva”; jer Rusija je doduše ustala u obranu Srbije, ali ona neće moći opstati ako nakon rata ne iziđe na Jadransko more i ako dvije trećine “njenog” naroda ostane pod tuđim gospodstvom. Hrvati, Srbi i Slovenci jedan su narod — tvrdio je Supilo — Srbi i Hrvati imaju doduše različitu povijest i vjeru, ali jezik im je isti, dok se slovenski tek malo razlikuje od hrvatsko-srpskog. U želji da svakako pridobije Rusiju za ujedinjenje, Supilo je nastojao u memorandumu zaobići sve ono što bi moglo štetiti ideji ujedinjenja, a morao je voditi računa i o Srbiji, s obzirom na to da se pri pisanju memoranduma savjetovao sa srpskim poslanikom u Francuskoj, Milenkom Vesnićem. No, Supilo je ipak iskoristio priliku da o hrvatsko-srpskim odnosima progovori kroz pero ruskog generalnog konzula u Marseilleu, Aleksandra Salviatia s kojim se bio prijateljio dok je ovaj bio konzul na Rijeci. Supilo je sastavio njegove referate za Izvoljskog te je kroz njih ukazao na moguće teškoće koje bi mogle iskrsnuti ako bi Srbija pokušala nametnuti novoj državi svoje ime, što Slovenci i Hrvati, zbog njihove brojnosti kao i zbog svoje visoke intelektualne i moralne razine, ne bi mogli nikako prihvatiti. “U budućoj Jugoslavenskoj državi zajednica Hrvata i Srba mora biti potpuna, da ne bi stare zadjevice, kojima se tako vješto koristila Austrija, kako bi ih držala razdvojene i posvađane, ponovno izbile i kompromitovale jačinu države unutrašnjim borbama.” Zato Hrvati žele imati svoj jasno definiran položaj u novoj državi, a kao glavni grad predlaže se Zagreb kao idealna prijestolnica za državu na obalama Jadranskog mora. Problema bi moglo biti i zbog mogućeg otpora visokog

³⁸Šepić, Dragovan, *Supilo diplomat*, str. 27.

³⁹Marjanović, Milan, *Londonski ugovor iz godine 1915., prilog povijesti borbe za Jadran 1914.-1917., Zagreb, 1960., str. 101.*

katoličkog svećenstva i zbog vjerskog pitanja, pa se predlaže kao rješenje staroslavenska služba bojžja.⁴⁰

U Londonu je, naprotiv, Supilo naročito pazio da ne pobudi sumnje u proruski karakter svoje akcije, svjestan da Velika Britanija ne bi voljela jačanje ruskog utjecaja na Sredozemlju. Zato nije koristio niti veze srpskog poslanika Mateja Boškovića, pogotovo što je Srbija bila gotovo jedino poznata po ubojstvu kralja Aleksandra Obrenovića i kraljice Drage. Osim toga, Supilo je na žalost morao spoznati da su i Britanci i Francuzi mnogo više skloni Talijanima nego Slavenima, jer su se nadali da će talijanski ulazak u rat donijeti Antanti odlučujuću vojnu prednost nad Centralnim silama. Zato su bili skloni popustiti Talijanima na štetu Slavena na istočnojadranskoj obali, pogotovo što nisu vjerovali u mogućnost stvaranja Jugoslavije. Supilo je javljao Pašiću kako su ga u Londonu često pitali “da li bi narod bio rado sa Srbijom”, a na što je on odgovorio da će na to pitanje u “najgorem slučaju” odgovor dati plebiscit.⁴¹

Nezainteresiranost i indolencija u Londonu nagnala je Supila da koristi sve raspoložive argumente u borbi da saveznike pridobije za ujedinjenje Južnih Slavena, tvrdeći da je to u interesu i Antante, jer pomaže stvaranju “Veće Srbije”. Ali, on isto tako nije propustio istovremeno zamoliti britansku vladu da utječe, kako bi katolici i pravoslavni uvidjeli da nacionalni prosperitet ne leži u dominaciji jedne vjere nad drugom, već u njihovoj slobodi i jednakosti. Osim toga, na Srbiju treba “utjecati da shvati da ona dolazi u Bosnu, Dalmaciju itd. ne kao osvajač novih teritorija, već kao oslobodilac vlastitog naroda koji hoće da odmah zauzme svoje mjesto u vladi i upravi zemlje”.⁴²

Pitanje unutarnjeg uređenja buduće jugoslavenske države bilo je za Supila temeljno pitanje pri ujedinjenju Hrvata, Srba i Slovenaca. To njegovo mišljenje dijelio je i Pašić, ali je tu, dakako, odmah i prestajala njihova međusobna sličnost. Supilo je uvijek na umu imao poseban status Hrvatske, u ovoj ili onoj mjeri, dok Pašić nikad nije napuštao niti velikosrpsku ideju niti centralističku unutarnjopolitičku koncepciju. Supilo je u početku govorio o “centralističkoj federaciji”, što je trebalo značiti da bi zajednički poslovi bili samo vanjska politika, vojska, financije i saobraćaj, kao i to da bi se lokalne osobitosti trebale poštovati dok ne dođe do fuzije. Međutim, istovremeno je u Srbiji bilo prošireno mišljenje (izneseno u knjizi beogradskog sveučilišnog profesora Aleksandra Belića) da su se Srbi i Hrvati tijekom povijesti slili u jedan narod koji se naseljavanjem Srba u hrvatskim krajevima tako izmiješao da se ne može između njega povući granica. Zato između njih ne može biti nikakvih ugovora, pogodbe ili nagodbe i svaka tendencija “za ograničavanjem, odeljivanjem, autonomi-

⁴⁰Isto, str. 106-112.

⁴¹Šepić, Dragovan, *Supilo diplomat*, str. 35.

⁴²Šepić, Dragovan, *Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje 1914-1918*, str. 42.

jom, nekog dela srpsko-hrvatskih zemalja” bit će neodrživa jer je protivna nacionalnoj svijesti i neostvariva s obzirom na to da su Hrvati u većem dijelu svojih teritorija izmiješani sa Srbima (cijela Slavonija i Hrvatska na sjever do Kupe). Za ostale “sićušne delove” kompaktnog stanovništva “jednog imena i zasebnih težnji” ne bi imalo nikakva smisla takvo što predlagati — smatralo se u Srbiji.⁴³

Pašić je, dakle, vrlo brzo uočio da se u bitnome razilazi sa Supilom, ali budući da je Supilo bio jedan od najutjecajnijih emigranata, pokušao je izbjeci konfrontaciju, tvrdeći da će Srbija časno odigrati svoju pijemontsku ulogu, no da o modalitetima ujedinjenja još nije razmišljao. Takvo obrazloženje izazvalo je kod Supila stanovitu sumnju, ali je i on sam u razgovoru s Pašićem, u želji da ga svakako pridobije, bio s razlogom nejasan i neodređen, tumačeći hrvatsku autonomiju kao pripremnu, prijelaznu fazu potrebnu da se Hrvatska prilagodi novom stanju.⁴⁴ No, u razgovoru s profesorom beogradskog sveučilišta i članom radikalske stranke Lazom Markovićem na kraju svoga boravka u Nišu u veljači 1915. godine, Supilo je bio potpuno jasan. Tvrdio je da bi najbolje rješenje bila federacija u kojoj bi Srbija očuvala svoju individualnost, uvećana s nekim čisto srpskim krajevima, ali da pored Srbije i dalje ostanu Crna Gora, Hrvatska s Dalmacijom, kao i Bosna i Hercegovina. Svako drugo rješenje bilo bi — prema Supilu — pogrešno, jer treba vremena da se izglađe postojeće razlike. Marković je pokušao braniti tezu da o uređenju zajedničke države ima smisla razgovarati tek kada dođe do oslobođenja i ujedinjenja, ali mu je Supilo odsječno izjavio da Hrvati moraju unaprijed znati u kakvu zajednicu ulaze sa Srbima.⁴⁵

Supilo je mnogo nade polagao u pomoć Rusije, znajući koliki je njezin utjecaj u Srbiji, a računao je da bi se upravo preko nje najbolje mogla u taboru Antante braniti slavenska istočnojadranska obala od opasnih talijanskih pretenzija. Zato je pun entuzijazma i sveslavenskog poleta iz Niša otputovao u Petrograd. Međutim, nakon početnog oduševljenja političkim raspoloženjem koje je tu zatekao, Supilo se u razgovoru s ruskim ministrom vanjskih poslova, Sergejom Sazonovim, suočio s poraznom političkom realnošću. Sazonov je na sva Supilova uvjerenja kako se vjersko pitanje lako može riješiti novim srpskim konkordatom s Vatikanom, što bi omogućilo katolicima etapno približavanje pravoslavlju, prezirno odmahnuo rukom i izjavio da je to nemoguća kombinacija, baš kao i čitav program stvaranja južnoslavenske države. Rusija se jedino može založiti da Srbija dobije lijepu odštetu i izlaz na more — kategoričan je bio Sazonov.⁴⁶ No,

⁴³Isto, str. 43-44.; Paulova, Milada, *Jugoslavenski odbor (povijest jugoslavenske emigracije za svjetskog rata od 1914.-1918.)*, Prosvetna nakladna zadruga, Zagreb, str. 32.

⁴⁴Isto, str. 44.

⁴⁵Šepić, Dragovan, *Supilo diplomat*, str. 72.

⁴⁶Isto, str. 80.

ubrzo je za Supila uslijedilo još veće razočaranje. Naime, on je bio uvjeren da će Rusija štititi Južne Slavene pred talijanskim pretenzijama o kojima su već neko vrijeme stizala obavještenja s raznih strana. Međutim, slijedeći glasine da je Antanta voljna istočnojadranskom obalom platiti Italiji ulazak u rat na njezinoj strani, Supilo je lukavošću uspio od Sazonova dobiti priznanje da su razgovori o tome pri kraju i da je na žalost morao biti žrtvovan onaj dio istočnojadranske obale koji pretežno naseljavaju Hrvati i Slovenci.⁴⁷ Supilo je, užasnut, apelirao na Sazonova da se ne popušta Italiji i da se u “borbi za oslobođenje slavenstva treba slavenstvu u Srbiji i sa Srbijom sačuvati njegovu ogromnu i kompaktnu većinu na jedinom otvorenom slavenskom moru”. Ali Rusija je imala vezane ruke s obzirom na to da je bila ovisna o vojnoj pomoći svojih saveznika, a osim toga konačno je dobila savezničko priznanje svoga ratnog cilja na Bospor i Dardanelle. Zato svi apeli i optužbe Supila da su hrvatske i slovenske zemlje prepuštene zato što tu žive katolici, nisu urodile plodom.⁴⁸ Ubrzo je njegova aktivnost u Rusiji postala neugodna smetnja, nije mogao doprijeti do cara, pa je došao do zaključka da od Rusije više nema pomoći. Usprkos tome, odmah je telegrafirao Pašiću da što prije intervenira kod ruske vlade, Trumbića je molio da hitno intervenira kod britanske ambasade u Rimu, preko Vesnića je zatražio pomoć od Izvoljskog, a sam je pisao britanskom ministru vanjskih poslova, Edwardu Greyu, kako Južni Slaveni doduše uviđaju potrebu sporazuma s Italijom, ali da je to moguće jedino “na temelju štovanja realnog nacionalnog posjeda”, a ne pripojenjem kompaktne slavenske većine Italiji, jer bi time bili osuđeni na “novo ropstvo i raznorodenje”. Istu poruku poslao je i francuskom ministru vanjskih poslova Theophileu Delcasseu.⁴⁹ Supilovi apeli i preklinjanja ipak nisu ostali bez odjeka. Sazonov je ipak, u pregovorima s Italijom pružio saveznicima stanovit otpor, ali Supila je naročito obradovala reakcija srpske vlade, koja je 6. travnja 1915. godine uputila saveznicima notu u kojoj upozorava na moguće buduće komplikacije i na Balkanu i u Europi, jer će ujedinjeni Južni Slaveni biti za Italiju čvrst branik protiv njemačkog napada. No ukoliko Italija anektira “dio Dalmacije, Hrvatske, Istre i Slovenačke, u tim će se krajevima razviti jugoslavenski iredentizam”, a Italija će zauzeti mjesto Austro-Ugarske i naći će se u neprestanim sukobima sa susjednim zemljama. Zato se u noti apelira da jugoslavenske provincije ne postanu predmet transakcije između Antante i Italije na štetu Srba, Hrvata i Slovenaca, Europe i europskog mira.⁵⁰

Nakon svega što je čuo u Rusiji, Supilo se pobojavao da bi hrvatske zemlje mogle biti podijeljene između tri države i da se ta sudbina može

⁴⁷Marjanović, Milan, navedeno djelo, str. 158.

⁴⁸Šepić, Dragovan, *Supilo diplomat*, str. 96.

⁴⁹Šepić, Dragovan, *Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje 1914-1918*, str. 57.

⁵⁰Isto, str. 60.

izbjeći samo i jedino ako dođe do ujedinjenja sa Srbijom. Zato je po svom povratku iz Niša uporno nastojao utjecati na srpsku vladu da se kod saveznika zauzme za program ujedinjenja Južnih Slavena. Njegov trud se isplatio, jer kad je stigla vijest da je Londonski ugovor potpisan, srpska je vlada reagirala 4. svibnja s energičnom notom savezničkim vladama, u kojoj je izrazila žaljenje da je sporazum s Italijom zaključen bez znanja Srbije, te izrazila nadu da se granice u Banatu i ostale od neposrednog interesa za srpsko-hrvatski narod ne povlače bez prethodnog sporazuma sa Srbijom. Tražilo se nadalje savezničko obećanje da će srpski, hrvatski i slovenski narod biti ujedinjeni, kao i da se utječe na Italiju da ne prenapljuje u ratnim operacijama u krajevima sa slavenskim stanovništvom. Nota srpske vlade bila je popraćena i oštrom izjavom prijestolonasljednika Aleksandra ruskome poslaniku kako Srbi smatraju Italiju većim neprijateljem od Austro-Ugarske i da se nada da će Talijani biti potučeni.⁵¹

Supilo je bio više nego zadovoljan, pa je u svom dugom govoru na prigodnom mitingu izrazio duboku zahvalnost Srbiji koja je povela stvar jugoslavenskog oslobođenja i ujedinjenja i koja u toj borbi žrtvuje i svoje posljednje snage te izrazio “poštovanje do suza” dinastiji Karadževića, srpskoj vojsci i srpskoj vladi za sve njihove napore “u svetoj borbi za naše oslobođenje i ujedinjenje sa majkom Srbijom”.⁵²

No, Pašić je još za Supilova boravka u Petrogradu poslao u Rusiju bivšeg predsjednika srpske vlade Ljubomira Stojanovića i profesora Belića da bi uvjerali Sazonova kako je u interesu Srbije da se ujedini s Hrvatima i Slovencima, kao i da nema bojazni za položaj pravoslavlja i utjecaj Rusije u novoj državi. Tvrđili su, naime, kako su dvije trećine stanovništva Hrvatske doseljenici iz Bosne i Hercegovine, a uz to da su i Srijem, Bačka i Banat potpuno pravoslavni. Ali tek kad je potpisan Londonski ugovor, srpska je vlada započela oficijelnu borbu, kako za njegovu promjenu tako i za samo ujedinjenje.⁵³ S tom namjerom potpomogla je stvaranje Jugoslavenskog odbora 30. travnja 1915. godine, a s obzirom na to da je pitanje Hrvatske ostalo neriješeno, dobro usmjerena propaganda hrvatskih i slovenskih emigranata mogla je pomoći da se ostvare srpski ciljevi. No, Pašić je želio da Jugoslavenski odbor djeluje pod potpunom kontrolom i u interesu Srbije, pa je zato nastojao u njegov rad uključiti što više onih emigranata koji su ili dijelili njegove političke ideje ili su bili o njemu ovisni. Pašić je apsolutno podržavao ideju ujedinjenja Južnih Slavena sa Srbijom, pogotovo što se taj maksimalan program nije kosio sa srbijanskim minimalnim programom: stvaranje velike Srbije, koji je uvijek imao prednost pred ujedinjenjem svih Južnih Slavena. Zato se nije osvrtao na upozorenja Boškovića i Cvijića kako bi jugoslavenski orijentirani emigranti

⁵¹Šepić, Dragovan, *Supilo diplomat*, str. 119.

⁵²Isto.

⁵³Paulova, Milada, navedeno djelo, str. 49.

mogli Srbiji više štetiti nego koristiti, ali je ubrzo dao direktivu da se Supila izolira i neutralizira. Naime, Supilo, kao najistaknutiji i najutjecajniji član Odbora, također se svesrdno zalagao za ujedinjenje sa Srbijom, ali je pritom ipak uvijek isticao ne samo posebnost Hrvata već i njihovu ravnopravnost sa Srbima pri formiranju buduće zajedničke države. Za to je naročito ilustrativno pismo koje je napisao 27. svibnja Sazonovu, u kojem dokazuje da je Dalmacija u ogromnoj većini naseljena Hrvatima, da je kolijevka hrvatstva i da “Srbija kao Srbija nema prava u toj zemlji Jadrana koja je hrvatska po stanovništvu i osjećajima”. “Ali mi Hrvati”, kaže Supilo, “imamo pravo da se pozivljemo na pravdu, da ne budemo žrtvovani, ugušeni i podijeljeni. Mi imamo staru, vjekovnu kulturu i snažnu nacionalnu svijest. A kako obrazujemo zajedno sa Srbima jednu potpunu narodnu i jezičnu jedinicu, tražimo da budemo ujedinjeni sa Srbijom. Samo na osnovi te naše hrvatske nacionalne volje, slivene u misao nacionalnog jedinstva, ima Srbija sva moralna, nacionalna i politička prava na Dalmaciju, dok Italija nema nikakva. Prema tome, Srbija ne traži koncesije na Jadranu, već mi jadranski Slaveni tražimo u Srbiji našu slobodu”.⁵⁴

S obzirom na tako različita polazišta kod pitanja ujedinjenja bilo je samo pitanje vremena kad će doći do otvorenog sukoba Pašića i njegovih ljudi, s jedne strane, i Supila, s druge. Prve nesuglasice započele su u Londonu prilikom izrade memoranduma Jugoslavenskog odbora, namijenjenog britanskom ministru vanjskih poslova, kad je Bošković, podržan Cvijićem i Bogdanom Popovićem, inzistirao da se iz memoranduma izbaci naziv Jugoslavija, kao i tvrdnja da je Dalmacija od pamtivijeka bila nerazdruživ dio Trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Cvijić je taj zahtjev u poruci Pašiću obrazlagao prijeko potrebnim, s obzirom na to da manifest nije vodio dovoljno računa o ulozi i značaju Srbije kod ujedinjenja, a isticanjem jugoslavenstva i jugoslavenske države željelo se ostale zemlje izjednačiti sa Srbijom. U Odboru je bilo nemoguće “izdejsstvovati izjavu” — žalio se Cvijić — da se jugoslavenske zemlje naprosto priključe Srbiji. Bošković je pak svoje protivljenje u vezi s Dalmacijom tumačio potrebom da se Dalmacija svakako osigura Srbiji, što ne bi bio slučaj ako bi velike sile inzistirale da se Hrvatska konstituirala kao zasebna država. “Mi svi želimo da se realizuje celokupno jedinstvo naše, ali ako to, ko zna iz kojih uzroka, ne bi bilo, valja paziti da se stvari ne okrenu protiv Srbije”, tvrdio je Bošković.⁵⁵ Iako se Pašić nije izravno umiješao u spor Odbora s Boškovićem, on se u potpunosti slagao sa svojim poslanikom u Londonu da je Hrvatska i ostale jugoslavenske zemlje samo objekt u procesu oslobođenja i ujedinjenja, a nikako subjekt ravnopravan sa Srbijom, kako su to željeli i Supilo i Trumbić.

⁵⁴Šepić, Dragovan, *Supilo diplomat*, str. 125.

⁵⁵Paulova, Milada, navedeno djelo, str. 82-85; Šepić, Dragovan, *Italija...*, str. 98-99.

Supilo nije bio u Londonu u vrijeme diskusija oko memoranduma i popuštanja srbijanskim stavovima, ali je kasnije prigovarao Trumbiću da je bio suviše popustljiv. No, u to vrijeme nesuglasice su se činile više teoretske prirode, više kao nepotreban oprez s jedne i s druge strane, međutim kada su započeli pregovori Antante oko ulaska Rumunjske, a naročito Bugarske u rat, nesuglasice i sukob između Pašića i Supila poprimili su konkretniji oblik.

IV.

Ubrzo nakon ulaska Italije u rat na strani Antante pokazalo se da nije postignuta očekivana odlučujuća vojna prednost nad Centralnim silama, pa je Antanta započela intenzivnu diplomatsku borbu za savezništvo Rumunjske i Bugarske. Srbija se pritom našla u središtu te političko-diplomatske kombinatorike, jer je Antanta od nje očekivala da žrtvuje svoje interese u Banatu i Makedoniji, čime bi se naplatio ulazak Rumunjske i Bugarske u rat. Srbiji se zauzvrat nudila “pravedna kompenzacija”, koja je varirala od veoma širokogrudnih ponuda teritorija prema zapadu na štetu Austro-Ugarske, do ograničenog teritorijalnog proširenja prijeratne Srbije na intervenciju Italije. No ono što je bilo karakteristično za sve ponude Antante Srbiji, bilo je to, da je pitanje ujedinjenja s Hrvatskom ostalo nedefinirano visjeti u zraku. Naime, čak ni carska Rusija, koja se zalagala za najveće teritorijalno proširenje Srbije, nije blagonaklono gledala na mogućnost njezina ujedinjenja s Hrvatskom. Sazonov je čak izjavio Stojanoviću i Beliću kako se čudio Supilovoj tvrdnji da Hrvati žele ujedinjenje sa Srbijom, s obzirom na to da su Hrvati po državnom uređenju aristokracija, a po vjeri i težnjama ipak nešto drugo, što je i razlog njihovoj stalnoj svadi sa Srbima.⁵⁶ Čak je i A. Izvoljski, bivši ruski ministar vanjskih poslova, a tadašnji ambasador u Parizu, koji je u početku podržavao ujedinjenje, smatrao nemogućim, s obzirom na to da je pravoslavlje baza ruske politike, da Rusija dopusti stvaranje takve države, u kojoj bi kulturniji Slovenci i Hrvati, a uz to još i katolici, imali prevlast nad pravoslavnim Srbima.⁵⁷

U takvoj, za jugoslavensko ujedinjenje nepovoljnoj atmosferi, Supilo je saznao od tajnika E. Greya za njegovu ponudu srpskoj vladi od 11. kolovoza, u kojoj se Srbiji nudi Bosna i Hercegovina, Srijem, Slavonija, Bačka i jadranska obala od rta Ploče do 10 km južno od Cavtata. O užoj Hrvatskoj, odnosno o hrvatskim zemljama preostalim nakon potpisivanja Londonskog ugovora, odlučilo bi se na mirovnoj konferenciji nakon rata.⁵⁸ Taj prijedlog značio je — na užas Supila — cijepanje Hrvatske između

⁵⁶Šepić, Dragovan, *Italija...*, str. 101.

⁵⁷Isto, str. 131.

⁵⁸Konačni prijedlog saveznici su predali Pašiću 16. kolovoza; Šepić, D., *Italija, saveznici...*, str. 138

Italije, Srbije, a možda čak i Mađarske, i to je trebalo po svaku cijenu spriječiti. S obzirom na raspoloženje velesila, Supilo je još jedini spas vidio u Srbiji, pa je apelirao na Pašića da se kod saveznika energično založi za integralno ujedinjenje svih južnoslavenskih zemalja, a odbije politiku teritorijalnih kompenzacija na štetu Hrvatske i Slovenije.

I sam Pašić je bio ogorčen savezničkom ponudom, koja nije uključivala cjelokupnu Hrvatsku i Sloveniju, ali je realnopolitički zaključio da je za Srbiju najbolje, kad već ne može postići integralno ujedinjenje do Triglava, da bar priključi matici zemlji što više kompenzacijskog teritorija, pa makar na štetu hrvatskog teritorijalnog jedinstva. Zbog toga i nije, znajući za njihove stavove, obavještavao Supila i Trumbića o svojim pregovorima sa saveznicima, što je opet, s obzirom na informacije do kojih je Supilo ipak dolazio, još više produbljivalo međusobno nepovjerenje. Supilo se zato odlučio na očajnički korak da putem nove savezničke ponude prisili Srbiju da prizna Hrvate i Slovence ravnopravnim faktorima pri integralnom ujedinjenju svih Južnih Slavena u zajedničku državu. Tako je Grey pod utjecajem Supila ponudio Pašiću potpuno nov prijedlog: da se nakon rata formiraju slobodna Bosna i Hercegovina, južna Dalmacija, Slavonija i Hrvatska, koje bi mogle slobodno odlučiti o svojoj sudbini, a time bi se otvorio put za priznanje prava samoodređenja i u ostalim južnoslavenskim krajevima: sjevernoj Dalmaciji, Istri, Bačkoj i Banatu, bez obzira na trenutno protivljenje Italije. S obzirom na opće raspoloženje naroda bilo bi priključenje tih krajeva Srbiji — po mišljenju Supila — više nego izvjesno, pa bi se na taj način ostvarilo toliko željeno integralno jedinstvo svih južnoslavenskih krajeva, pa čak i onih koji su obećani Italiji. Međutim, ukoliko plebiscitarno izjašnjavanje ne bi ispalo u korist ujedinjenja sa Srbijom, a na tu se mogućnost moralo, usprkos svemu, ipak računati, prihvaćanje Greyove ponude moglo je dovesti u pitanje sva dotadašnja saveznička obećanja Srbiji, koja su doduše teritorijalno bila znatno skromnija, ali zato neopterećena neizvjesnim plebiscitom. Pašić, kao izraziti politički realist, kojem je tzv. malo rješenje odnosno ostvarenje “Velike Srbije” bilo uvijek na prvom mjestu, nije ni trena bio u dilemi što je za Srbiju bilo povoljnije. Na sreću, odlukom Bugarske da uđe u rat na suprotnoj strani, pitanje kompenzacija, koje je Antanta bila voljna obećati Srbiji ubrzo više nije bilo aktualno. Ali ostale su gorke činjenice da je Pašić u tim pregovorima sa saveznicima Hrvatsku tretirao isključivo kao kompenzaciju za Makedoniju, ne mareći nimalo za očuvanje njezine cjelovitosti i ne smatrajući je nikako u procesu jugoslavenskog ujedinjenja ravnopravnom Srbiji.⁵⁹ Zato je Supilo, koji ga je raskrinkao i koji je mogao biti i daljnja smetnja kontinuitetu njegove politike, trebao biti onemogućen i diskreditiran i u Jugoslavenskom odboru, a po mogućnosti i izvan njega. Taj je zadatak Pašić povjerio Boškoviću, koji je poduzeo sve da Odbor odbaci, kako Greyovu ponudu tako i da osudi Supilovu inicijativu, jer je poduzeta bez prethodnog savjetovanja i bez odobrenja njegovih

⁵⁹Paulova, Milada, navedeno djelo, str. 131.

članova. To nije bilo osobito teško, jer i ostali članovi, pa čak i Supilo blizak Trumbić, nisu odobravali Supilove samoinicijativne postupke, pogotovo što se Greyov prijedlog mogao shvatiti kao pritisak na srpsku vladu o čijoj pomoći je Jugoslavenski odbor ovisio i finansijski i politički, i zato nije smio ogroziti dobre međusobne odnose.

Supilo je, međutim, više nego zabrinut i ne bez razloga prestrašen za sudbinu Hrvatske, kako zbog nerazumijevanja saveznika tako na žalost i zbog politike Srbije od koje se toliko očekivala pomoć i spas, nastavio zaobilaziti i Jugoslavenski odbor i Trumbića, svjestan da za svoje postupke ne bi dobio njihovu podršku. Otvoreno je kritizirao politiku srpske vlade, a za britanski Foreign Office napisao je promemoriju od sedam točaka, kojom je još jednom želio objasniti i potrebu ujedinjenja Južnih Slavena u zajedničku državu i način na koji to ujedinjenje treba provesti da bi nova država bila faktor političke stabilnosti na Balkanu. Istaknuo je da su Hrvati, Srbi i Slovenci troimeni narod istog jezika i iste rase, ali različitih povijesnih, državnopravnih i kulturnih tradicija. Hrvatska ima istaknutu ulogu kao “prva među jednakima” unutar Austro-Ugarske, a Srbija izvan nje. Ideja narodnog jedinstva — tvrdio je Supilo — dovela je do težnje za zajedničkom državom, ali takvom, koja mora biti harmonični produkt svih narodnih težnji, svih tradicija i svih želja, jer će samo na taj način biti osigurana zajednička budućnost. Nova južnoslavenska država bila bi, osim toga, i idealna brana protiv nadiranja njemačkog imperijalizma. Međutim, ako saveznici ne bi bili skloni stvaranju takve države, već bi podržali izdvajanje Hrvatske u zasebnu državu, onda bi se u Srbiji trebale izvršiti takve reforme koje bi je afirmirale kao jedinog stjegonošu jugoslavenskog ujedinjenja, čime bi se onemogućio razvitak i opstanak svake druge suparničke jugoslavenske države. Ako Srbija ne bi provela reforme radi preuzimanja stijega jugoslavenskog ujedinjenja i jedinstva, došlo bi do pukog osvajanja i srpskopравoslavne dominacije, a u tom slučaju bi ujedinjenje trebalo odgoditi za neka povoljnija vremena. U međuvremenu bi bila dužnost Hrvata da čine sve kako bi se sve jugoslavenske zemlje, u kojima se većina naroda slobodnom voljom izjasnila za Hrvatsku, s njom i sjedine.⁶⁰

Premda je Supilo, u želji da izbjegne optužbe kako je protiv ujedinjenja sa Srbijom, upotrijebio formulaciju “što bi bilo, kad bi bilo”, jasna je bila njegova želja da se Hrvatskoj omogući, kad već integralno ujedinjenje na ravnopravnoj osnovi sa Srbijom nije provedivo, samostalnost i teritorijalno jedinstvo svih hrvatskih krajeva. U tom cilju Supilo je čak želio da Hrvati i Slovenci iz Jugoslavenskog odbora i iz emigracije osnuju potpuno samostalan Hrvatski odbor, koji bi prekinuo i s Jugoslavenskim odborom i sa srpskom vladom. Međutim, za te ideje Supilo nije dobio podršku Trumbića, koji se doduše slagao s mnogim njegovim kritikama srpske vlade i samog Pašića, ali je kod njega prevladao strah da će Hrvatska i

⁶⁰Paulova, Milada, navedeno djelo, str. 203.

Slovenija, ako se od Srbije politički distanciraju ili čak od nje odvoje, biti lakše podijeljene između svojih susjeda, uz sudjelovanje i same Srbije. Supilo je bio razočaran Trumbićevim taktiziranjem, ali je njegov “dualizam” doživio još žešću osudu ostalih članova Jugoslavenskog odbora, uključujući i same Slovence. Srpski članovi Odbora bili su ionako strogo na liniji politike srpske vlade, ali ostali nisu razumjeli da Supilo ne napušta politiku ujedinjenja kao zajednički cilj, već da je razlika samo u tome na koji način ujedinjenje realizirati kako bi ono bilo pravično provedeno za sve zainteresirane strane. Srbija se sa svojom politikom ekskluzivizma i serijom pogrešaka — po mišljenju Supila — kompromitirala kao glavni nositelj jugoslavenskog ujedinjenja. Pašić je vrlo brzo potvrdio to Supilovo uvjerenje svojim izjavama da Srbija priznaje Italiji pravo dominacije na Jadranu, za što su joj potrebne samo neke nužne strateške točke na istočnojadranskoj obali, pa se talijanske i srpske teritorijalne pretenzije ne bi trebale sukobiti. Iako su i Supilo i ostali Jugoslaveni bili svjesni da do kompromisa s Italijom mora doći, Pašićeve izjave, koje su izuzetno lijepo prihvaćene u talijanskom tisku, nisu ostavljale ni najmanju sumnju kako je on voljan popuštati puno više i od Hrvata i od Slovenaca.⁶¹

Konačni obračun započeo je 27. svibnja 1916. godine na plenarnom zasjedanju Jugoslavenskog odbora u Parizu. Srpski članovi Odbora pokušali su skrenuti oštricu napada s Pašića na Supila, i to zbog njegova samoinicijativnog djelovanja, njegove turneje po Italiji i razgovora s novim ruskim ministrom vanjskih poslova Pavelom Miljukovim, na temelju kojeg je Miljukov izjavio da priznaje pravo Jugoslavena na ujedinjenje, ali samo ako to Hrvati i Slovenci stvarno žele, a čini se da to ipak nije tako. Supilo se odlučno branio i žestoko uzvratio kritikom srpske vlade, ali je na žalost morao uočiti da nema podršku većine u Odboru, jer je odlučeno da ubuduće svaka pojedinačna akcija mora dobiti prethodno odobrenje predsjednika Odbora; u protivnom slijedi isključenje.

Supilo je time — kako je to želio Pašić — bio onemogućen u svojim nastojanjima da putem savezničkih vlada izvrši pritisak na Srbiju da bezrezervno prihvati jugoslavenski program i odbaci velikosrpsku ideju. Zato je 5. lipnja, kad se plenum ponovno sastao, predao ostavku, u kojoj je naveo sve propuste i pogreške srpske vlade koji su ga nagnali na taj korak. Srpska vlada je tako inzistirala da se u memorandumu Odbora izbacila Dalmacija, kako se ne bi povezala s ostalim dijelovima Hrvatske, zatim je odbila plebiscit, pristala je na parcelaciju Slavonije na katoličku i pravoslavnu i tražila Hrvatsku isključivo kao kompenzaciju za Makedoniju. Na sva njegova upozorenja — navodi Supilo — “da se jugoslavensko pitanje ne može riješiti jednostranim postupkom ili parceliranim aneksijama, nego dogovorom, kompromisom, fuzijom, sklopom tradicija i prava i onda evolucijom novih generacija”, srpska vlada nije imala sluha, kao ni Jugoslavenski odbor, već se odgovala optužbama protiv njega da je hrvatski

⁶¹Marjanović, Milan, navedeno djelo, str. 353.

separatist. Zato mu ne preostaje ništa drugo već da ubuduće djeluje sam i nesputan, rukovođen jedino načelima, ali spreman da pomogne i Odboru i srpskoj vladi u svemu što može koristiti općoj stvari, ako to oni budu željeli.⁶²

V.

Supilo je vrlo teško podnio razlaz i istupanje iz Jugoslavenskog odbora. Meštrović se prisjeća da je napustio sjednicu nakon što je gotovo plačući izgovorio: “Gospodo i braćo, vi griješite, posebno griješiti vi Srbi, kada mislite da ne volim Srbe i Srbiju, kao svoju Hrvatsku. No moram vam reći, da imam uvjerenje i dokaze, da gosp. Pašić radi za veliku Srbiju, a vi mu u duši sekundirate. Ja znadem zagrebačke političare; poznata mi je glupost i nedoraslost onog našeg kukavnog centra, koji mi se često gadio. Ali znajte, u ovom času, kada znam, da Pašić hoće samo to, da okupi Srbe oko Beograda i da, bez obzira na nas druge, pravi veliku Srbiju, onda ja, a držim i svi Hrvati, ljubimo onaj naš kukavni Zagreb i gledat ćemo, da oko njega okupimo sve Hrvate i svim ćemo silama nastojati, da naša Hrvatska bude što veća”.⁶³

Ubrzo nakon svog istupanja iz Odbora Supilo se sastao u Parizu s Pašićem prilikom njegovog povratka iz Petrograda i pokušao ga uvjeriti u ispravnost svojih stavova kao i u potrebu dogovora srpske vlade i Odbora o oslobođenju i ujedinjenju i onih zemalja u kojima su Hrvati i Slovenci u većini. Međutim, izgleda da je među njima došlo do otvorenog sukoba, jer Pašić nije pokazao ni najmanje razumijevanja za tragičan položaj Hrvata, pa je zapanjenom Supilu odgovorio da Hrvati mirno mogu ostati u ropstvu, ako to žele više od priključenja Srbiji. O nekakvom sporazumu s Jugoslavenskim odborom isto tako nije želio ni čuti.⁶⁴

Dramatični razlaz s Pašićem potaknuo je Supila na samostalnu akciju da upozna sile Antante s problemom Hrvatske i jugoslavenskim ujedinjenjem koje je uvijek isticao kao prioritetno pitanje, a samostalnost Hrvatske samo kao alternativu ako se jugoslavensko ujedinjenje ne bi moglo provesti na odgovarajući način. Pisao je Sazonovu da se zauzme za Hrvate, koje će podjela zbrisati s lica zemlje, a to je — kaže Supilo — i njegova osobna tragedija, jer živi samo za to da brani i podigne hrvatski narod. No, odaziva nije bilo, a Supilo je morao spoznati kako ga ostali saveznički državnici nisu više skloni saslušati.

Istodobno, pojavili su se i prvi uočljivi simptomi njegove teške bolesti, koja ga je počela nezaustavljivo psihički razarati i gurati u još veću

⁶²Šepić, Dragovan, *Supilo diplomat*, str. 190.

⁶³Isto, str. 191.

⁶⁴Isto, str. 195.

izolaciju. Zato se za narušenog Supila potpisivanje Krfske deklaracije činilo kao pobjeda njegovih osnovnih koncepcija o jugoslavenskom ujedinjenju, kao i da je Pašić pristao na integralno ujedinjenje te oslobođenje svih Hrvata i Slovenaca i njihovo ujedinjenje sa Srbijom. Hrvati su tako — mislio je Supilo — izbjegli sudbinu podijeljenog i apsorbiranog naroda od strane svojih susjeda, čega se toliko bojao. Zato je euforično pozdravio Krfsku deklaraciju, plaćući se izmirio s Trumbićem, ali i s Pašićem, obećavši im svaku daljnju podršku.⁶⁵

Supilo je umro 25. rujna 1917., nesvjestan da je Pašićev potpis na Krfskoj deklaraciji bio samo taktički potez iz nužde, kojeg se on bio spreman odreći s promjenom političkih okolnosti, a nikakvo jamstvo za ravnopravan suživot južnoslavenskih naroda u zajedničkoj državi. Ubrzo su politički događaji to jasno pokazali i potvrdili mnoga Supilova strahovanja, ali i svu tragiku njegove političke borbe.

⁶⁵Janković, Dragoslav, *Jugoslavensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine*, Savremena administracija, Beograd, 1967., str. 395.

Livia Kardum

SUPILO AND THE CROATO-SERBIAN RELATIONSHIPS

Summary

Supilo, as one of the most significant Croatian politicians left an indelible mark on Croatian political life due to his discerning political judgements. After his attempts to secure the unification of Croatia with Bosnia-Herzegovina within the Austro-Hungarian Empire by means of a joint Croato-Serbian effort had fallen through, he became one of the most fervent advocates of the unification of all south Slavs within a common state. But he was also the first to recognize the destructiveness of the Greater Serbian politics for a harmonious political life of the future South-Slavonic state; with the same ardour with which he once advocated the unification, he began his fight against it and for the independence of Croatia hoping in this way to save its territorial and national integrity.